

բերուն գրուած : Միւս եկեղեցիները յաջորդ դարերուն մէջ հիմնուած են , երբ անշուշտ կրօնաւորները բազմացան և կամ բարեպաշտ մը իր անունը ուզեց հոս նուրաշէն եկեղեցւոյ մը հետ թողուլ :

Ինչպէս կը տեսնուի՝ չէ ուզուած իւրացանչիւր եկեղեցին նոր ոճով մը կանգնել . կրկնուած է նոյն ճարտարապետութիւնը երեք եկեղեցիներու վրայ . Ս. Ստեփանոսը (պատկերին մէջ աջակողմէն երրորդը) որ տասը քայլ հեռու գտնուելով Ս. Սարգիսէն կու գայ պարսպով մը անոր հետ միանալու՝ բազմանկիւն — բուրբաճեւ է սաւիւր փոքր քան Ս. Սարգիս :

Իսկ Ս. Աստուածածինը (աջակողմէն երկրորդը) , Ս. Կարապետ (ձախակողմէն առաջինը) ու Ս. Գրիգոր Լուսաորդի (Չե 20) երեքն ալ քառակուսի ուղղաձիգ խաչաձեւ են ճիշդ իրարու վրայ ձեւուած :

Նորորինակ երեւոյթ մը կու տայ Ս. Սիոն անապատի եկեղեցին կամ միացած համաչափ ու համանման երկու եկեղեցիներու խումբը զորս թուրքերը Ղօչապանք կը կոչեն՝ զոյգ բլլալնուն պատճառաւ . երկուքն ալ եռանկիւնաձեւ ճակատով 6×6 քայլ տարածութեամբ : Միակը պիտի բլլայ ըսել է՝ որ իբրեւ քառակուսի հաւասարակող եկեղեցի կը ներկայանայ , Հիւսիսային կողմը եղամբ հնազոյն է : Վանքս Ս. Սիոն կը յիշուի յառաջ քան Հայոց թուականը (Որսակ . 113) բայց եկեղեցւոյ շինութեան տարին անյայտ կը մնայ վրան հին արձանագրութիւն մը չի գտնուելուն պատճառաւ : Ամենահին արձանագրութիւնը 1259 թուականը կը կրէ : Ինչպէս կը գրէ Զաւալեան , այս հնազոյն եկեղեցւոյ արեւմտեան դրան վրայ կան նրբաքանդակ խաչվեմբեր , անոր վրայ նոյնպէս նրբաքանդակ լուսամուտ մը՝ որուն վերելք մեծ արծիւ մը , խոյ մը կամ ուրիշ արջառ մը բռնած է իր մագլնեղով :

Լուսամուտին վրայ այսպիսի արծուի քանդակներ ունին նաեւ ուրիշ եկեղեցիներու պատուհաններ , ինչպէս օրինակի համար թախուի եկեղեցւոյն լուսամուտները . բայց ասով կարելի չէ հաստատել թէ արդեօք Ս. Սիոն անապատի այս եկեղեցին ալ ունի թախուի եկեղեցւոյն հնութիւնը (թ դարու) և կամ թախուի եկեղեցւոյն այդ պատուհանները իրենց արծուքանդակով թ դարու մնացորդներ են :

Երբ Ս. Սիոնի կրօնաւորները բազմացեր են՝ փոխանակ ուրիշ նոր եկեղեցի մը հիմնելու՝ նախորդէն քիչ հեռու անոր կից հաւաւային կողմը հիմնած են համաչափ և համաձեւ երկրորդ եկեղեցին , միացնելով ներքին զոնով մը :

Շարայտրեյի

Հ. Մ. ՊՈՏՈՒՆԵԱՆ

ՏԻՐԱԿԱՆ ԲԱՆԻ ԱՐՄԱՍՏՎՈՐ ԱՌՈՒՄԻ՝

ԲԱՅԻՔԵՆԻՍԻ Մէջ 1 .

Ով որ ուշադրութեամբ կարդայ ստորին Ողբմականն 15 առակաց երկրորդը՝, բաւական զգուարութեան պիտի հանդիպի տիրական բարոյ ճշտիւ մեկնելու համար : Առակը գրեթէ այսպէս կը սկսի .

« Կրիան հրաւիրած էր ձին վազելու մէջ մրցիլ և տիրականը որոշուած բլլալով , ձին ծաղրածութեան առած էր կրիան , և ինքզինքն բոլորովին ծուլութեան և զուարճութեան տուած էր . մինչդեռ կրիան ասպարէզին մէջ յարատեւ շարժումները նկնելով , արագութիւն կը ստանար » :

Արդ եթէ այս բարոյ փնտռենք Ս. Ղազարու նշանաւոր Հայկազեան բառարանին մէջ , հետեւեալ նշանակութիւնը կը գրուենք . « տերունական , իշխանական , առաջ-

1. Խառակաց երեսասարդ հայազեւր , Տոբթոր ԾԱՄԱՍՈՒԼԻ ԱՄՈՅ , որ Նեմեսիոսի հայկական Թարգմանութեան վրայ ուսումնասիրութիւն մը հրատարակեց վերջերս , հետագայ հատուածը դրած է յառկապէս թերթիս

համար , ի յայտ բերելով տիրական բառի անյայտ մնացած մէկ իմաստը :

2. Տպ . Վենետիկ Ս . Ղազար . Միւթթար Գոշէ առ ուսկայ յաւելուածին , 1854 :

նորդակուն, տիրող, տիրութիւն » . ասոնցմէ
և ոչ մին ըստ իս մեր խնդրոյն կը յար-
մարի: Առ առաւելն տիրական բառին տա-
լով գլխաւոր նշանակութիւնն, ինչ որ ու-
նի յոյն « Κύριος » բառը, կարելի է այս
մեկնութեան հասնիլ. « այն որ իշխանու-
թիւն մ'ունի » և մեր խնդրոյն մէջ « մըր-
ցումը դատելու իշխանութիւն » վերջապէս
անոր, որուն յունարէն աւելի յատուկ է
βραβύς (դատաւոր մրցման): Մանաւանդ
թէ ենթադրութիւնս կ'երեւի վաւեր հիմ-
մը գտած, քանի որ նման նիւթով յունա-
րէն առակը (« Χεῶν γὰρ λαγῶδες » տիտ-
ղոսով) թէ՛ մեզ հասած Պապիրիոսի՝ խմբա-
գրութեանց և թէ՛ յարասական խմբա-
գրութեանց մէջ, կը ներկայացուի ուրիշ
անձնաւորութիւն մը, աղուէսը, որ պիտի
սահմանէր տեղն և բաշխէր յաղթանակը.
« ἐρξεν τὸν τόπον καὶ βραβύειν τὴν νίκην » .

— Բայց հայերէն առակին մէջ ոչ միայն
աղուէսին նկատմամբ ոչ մի յիշատակու-
թիւն չի գտնուիր, ոչ միայն այս անձնա-
ւորութեամբ՝ յունարէնին հետ համեմա-
տութեան արժէքն կը կորսուի գրեթէ, այլ
նոյն իսկ համարելով թէ « սահմանեցաւ
տիրական » նախադասութեամբ կը յիշա-
տակուի Κύριος մը կամ Βραβύς մը
ընտրութիւնն (ստուգիւ խեղճ և անարժան
բառ ստոյն ողիմպիանու պարգոյթեան և
դասական վայելչութեան), հարցում մը
պիտի ուզդուի մեզ թէ ի՞նչ դեր ունէր այդ
անձնաւորութիւնն: Կը նշանակէ միթէ նը-
պատակը, որուն նախ պէտք էր հասնիլ
յաղթողը: Ո՛չ, վասն զի ինչպէս հայերէն
խմբագրութեան մէջ նապատական տեղն
անցեր է ձին, այսպէս բնական է որ « աս-
պարէզին » մէջ երկու մրցակիցներն ի-
րենց տեսարանը միայն ընծայելու են. մա-
նաւանդ թէ կրկան պիտի ծայրանակէր
ամբողջ ասպարէզին մէկ ծայրէն միւս
ծայրը վազելով « զասպարէզն կատարէր » :
Բայց արդեօք որ և է իշխանութիւն գայն
յաղթող պիտի վճռէ՞ Ո՛չ . այլ պիտի
« Երեւէր յաղթող » անոր որուն վկայ պիտի
ըլլար մեծ բազմութիւն մը՝ որով « ընդը
տեսլարանն » :

Առակը կ'ըսէ. « երբոր հասաւ տեսա-
րանին ժամանակը ... և նշանը տրուեցաւ,
« յայնժամ » ձին յաղթուելով իր մեծ ծու-
լութենէն դեռ չէր հասած, մինչդեռ կրկան
կտրեց ամբողջ ասպարէզն այնպիսի ա-
րագութեամբ՝ որչափ որ կարելի էր և .
ընտանակի » : Արդ կը համարիմ թէ պի-
տի չ'ըլլայ մէկն որ ժխտէ թէ հոս ժա-
մանակի պարագան մեծ կարեւորութիւն
ունի: Բաց աստի չ'ոտոնանք որ ճարտար
հեղինակը երկու նախանձորդաց կերպա-
րանքը ծրագրած է հիւթեղ համապատու-
թեամբ և նուրբ ծաղրածութեամբ . ձին
պարծենկոտ կերպարանքով մը ծաղրելով
խեղճ նախանձորդն՝ ինքզինքը « բարեկեն-
դանութեան » և ծուլութեան տուած էր .
կրկան իր բոլոր մտածութիւնն ասպարէ-
զին կը դարձնէր. իր բոլոր խնամքն « ստէպ
ստէպ կըթուրէր » ընելու մէջ կը դնէր:
Հասանական և տրամաբանական չի՞ թուիր
համարիլ թէ երկու մրցակիցները հանդի-
սաւոր մրցման նախընթաց այս պատրաս-
տութեան ժամանակէն առաջ՝ որոշած ըլ-
լան ճիշտ ժամանակն՝ յորում պիտի սկսէր
տեսարանը, ինձ կը թուի թէ այո՛ . Դեռ
աւելի՛ եթէ կարդանք յունարէն նման նիւ-
թով առակը (χεῶν γὰρ λαγῶδες) ոչ թէ
Պապիրիոսի և յարասութեանց հեղինակին
ընծայած խմբագրութեան մէջ որ Պոտլեան
անուամբ ծանօթ է, այլ այն խմբագրու-
թեան զոր կը կարդանք Շնայտերի տպա-
գրութեան 224 թուոյն տակ², և Քուրա-
յիսի 287ին մէջ³. այն առակը, որով ոչ
մի յիշատակութիւն կ'ընէ « աղուեսուն »
աւելի կը նմանի հայերէնին . կը գտնենք
որ նապատական և կրկան փորձէն առաջ՝
օրը կ'որոշեն « προθεσμίαν στίσαντες » .
Προθεμί « ἡ προθεσμία » (կը հասկցուի
« ἡμέρα » պայմանադրեալ օր) որուն մէջ
բան մ'որոշելու է . ոչինչ նուազ « ἡ ἡμέρα »
(= ἡ κ. ἡμέρα) » մանաւանդ նոյն գոյա-

1. Տպ. Քրոջիոսի. Լափսիկ. Թուսնէր, 1878.

2. Վրատելագիտ, 1812 .

3. Փարթ, 1810 .

կանացած չէզոք ածականը « τὸ χύριον » կը նշանակէ գլխաւոր , վերջին և որոշ վայրկեանք . ուստի ամէն ինչ կ'առաջնորդէ մեզ հաւատարմութիւն ինչպէս « տիրական » ածականն յունարէն « χύριος, α, ον » ի զանազան նշանակութիւնները կ'ընդունի , այսպէս նաեւ լոբելայն հասկցուած « տիրական » ածականը կը համապատասխանէ յունարէն « ἡ χυρία » ի կամ « τὸ χύριον » ի (որովհալ օրը) ժամանակի առումին մէջ :

Վերջ ի վերջոյ կը դիտեմ որ « սահմանել » բայը որ կ'ուզէ ըսել յատկապէս սահման մը դնել, սահմանել, որոշել, վճռել, ընդհանրապէս կ'ընկերանայ տեղը կամ ժամանակը ցուցնող բառի մը . բայց ցցուցինք թէ անկարելի է տեղոյ յիշատակութիւն ըլլալն՝ ուստի նաեւ այն բայը որ կրնար մեր ապացուցանելիքին միակ դժուարութիւնն յարուցանել, անոր յետին ապացոյցը կ'ըլլայ :

Տարբոր ԵՐԱՆԱԼԻ ԱՄՈՅ

Թրգմ. Հ. ՏԻՈՒԹԻՍ ՏԻՐ-ԿԻՒԼԵԱՆ

Ո Ւ Ղ Ղ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

Ե Ղ Ի Շ Է Ի

Իջ 5. « Բանն վասն որոյ պատուիրեցեր՝ արարի, ո՛վ քաջ . վասն Հայոց պատերազմին հրամայեցեր » : Եղիշէի սկըսուածը յարստաբան մ'է Ղուկասու « Գործոց Առաքելոց » և « Աւետարանի » նախաբանութեան . ուստի նախնական երկաթազրի ձեռագրից յետագայ ընդօրինակողն ի բաց թողեր է սկզբի զարդազիրը « 2 » . յորմէ ունինք այժմու սկսուածը « Բանն վասն որոյ » : Աւետիք Էնֆիսանեանի ձեռագրաց մէջ պատահեցի նաեւ Եղիշէի պատմութեան բոլորագիր ձեռագրի մը որ սկսում էր « զբանն վասն որոյ » : Այդ ձեռագրի մէջ, որը Ուսուչ . Ֆինք գնեց գերմանական մի համալսարանի համար՝ կարելի է ստուգել իմ տեսածը :

Իսկ ո՞ւմ խնդրանք զրա՞ծ լինելուն բնաւ

տարակոյս չի պիտի ունենային, եթէ այժմու քննադատութիւնը « շարժման է ի շարժումն չտագնապէր զամենեւին » : Բարեկից Պրոֆ. Գր. Խալաթեանը ուզում է ապացուցանել որ ոչ թէ Դաւիթ երիցու Մամիկոնեանի խնդրանք այլ Դաւիթ Անյաղթի սիրոյ համար զրա՞ծ լինի : Որովհետեւ Եղիշէ կը կոչէ իրեն հրամայողին « ո՛վ մեծդ ի գիտութեան . . . որ դեգերեցին յիմաստութիւն » . ուրեմն այդ մեծ տիտղոսները և գովաստները աւելի կը յարմարին Դաւիթ անյաղթ փիլիսոփային , հռչակեալ ամենայն իմաստութեամբ և գիտութեամբ , և այդքան հեղինակութեան յառաջ կը խոնարհի Եղիշէ , և իսկոյն ձեռք կ'առնու զրէջը ասելով , « ոչինչ դանդաղեալ վեհերեցաք , հայեցեալ ի մեր տղատարիս » : Սակայն այս պատճառաբանութիւնը , եթէ չեմ սխալի , ոչ միայն համոզիչ չէ , այլ և բռնազբօսեալ :

Թարգմանչաց առաջին և երկրորդ դասու աշակերտը բոլորը կուսակցուն եղած լինելու են . իսկ ո՛վ աշխարհիկ կարգ մտել է , նորան չեն մոռանար յարել իսկոյն « երէց » բնորոշիչ բառը : Դաւիթ Անյաղթ չեմ յիշեր որ մի տեղ « երէց » կոչուած լինի , իսկ ուր բացայայտ կոչումն կայ և պատմական անձ մը՝ իւր տիպարով հասեր է մեզի . կը հետեւի ուրեմն Դաւիթն , որոյ խնդրանք Եղիշէ կը զրէ , երէց էր , և երկրորդ՝ ազգի անունով յիշուած՝ Մուսիկոնեան , չէր կրնար Դաւիթ անյաղթը լինել , քանի որ չկայ ոչ մի յիշատակութիւն սրա երէց և Մամիկոնեան լինելու մասին , կարելորդ կէտեր՝ որոնց մասին չպէտք է մոռանային խօսելու նրա կենսագրիւնը :

Եղիշէի՝ Դաւիթ հասցէին ըրած խնկարկութիւնը չպէտք է շփոթել յարգելի գիտնականի յատկ միտքը , քանի որ Եղիշէ գովում է Դաւիթ՝ ոչ մարդկային՝ այլ երկնաւոր գիտութիւնը . իսկ իւր ազդեցութեամբ

1. Հուգ. Փոսկ. տաղք Գերեզմ. 15 :

2. « Հանգեալ Ամսօրհայ » , 1906 :